

ARANKA GYÖRGY LEVELEZÉSÉBŐL.

A „Figyelő” első kötetében volt alkalmunk Arankának három, Édes Gergelyhez intézett levelét közölni. Kitűnik azokból, hogyan keletkezett és fejlődött összeköttetésük.

Ugyanis Édes Gergely értesülvén arról, hogy Aranka egy „Nyelvnevelő társaságot” alapított (1793-ban), mely egyik főfeladatánál a magyar nyelv helyes törvényeinek megállapítását tűzte ki: ajánlkozott közreműködőnek, sőt rendszeres grammatikáját is kiadásra felajánlotta 1797-ben.

A társaság örömmel fogadta a távoli érdeklődés e jelét, és titkára: Aranka által felkérte Édest 1798-ban, küldenie be a társaság grammatikai elaboratumára s a debreceni grammatikára való megjegyzéseit s a versszerzésről írt értekezését, Édes Gergely nyelvtanát azonban nem adhatja ki, mert csekély az alapja.

1798. június havában megküldte a versszerzésről szóló értekezést, melyre Aranka júl. 10-kén kelt levelében megtette kritikái megjegyzéseit és függelékül, és állításaihoz például hozzászólja néhány versét; aug. 19-kén pedig megköszöni Aranka Horác fordítását, melyet „nagy meglepéssel olvasott” és „igen szép próbának tartja.” Végül azt mondja: „Csak arra kérem k. tiszt. úr, és hazánk s nyelvünk szeretetére kérem; midőn az egek oly szép elmével és tehetségekkel megáldották: ne fusson azoknak a szegény ügyefogyott elméknek nyomán, a kik . . . a szép és bő nyelvvel nem bírván eléggé, az új idétlen szónak csinálásán, az alacsonyoknak felszedésén s a gondolat nélkül való kifejezéseknek megszentelésén fáradsz.”

Ezeket még három levél követte, melyeket, mint Aranka kiadatlan verseit tartalmazókat, egész terjedelemben közlünk. Az első Maros-Vásárhelyen 1798. okt. 19-én kelt és így hangzik:

Tisztelendő úr, kedves barátom! September 25-dikén írt tudós levelét a t. úrnak örömmel vettem. A melléje zárt szép fordításban gyönyörködtem. A mint a t. úr írja ifjúságának gyümölcse; és csak az ismerszik rajta, egyéb hűja nincsen.

A levélben előfordult kérdésekre tett tudós értekeződései a t. úrnak, bizonyítják a nyelvben való jártasságát. Már azokat vitatni tovább, úgy tartom nem volna tölem illendőség. A t. úr dicséretes és nagy reménységű munkájában, azt tartom lesznek róla olyan regulák, melyek a nyelv természetéből vétetvén; a mi kétség volna bennök, azt megvilágosítják.

Azonban a mint látom a t. úr sokakban a dialectusra fogván, és ítéletem szerint helyesen: igen hasznos, sőt szükséges dolognak tartanám a nemzeti nyelvünkben levő különböző dia-

lectusokat kidolgozni; és mindeniknek melléje tenni jegyzésecskékben, melyik miben hibázik a nyelv természete és törvénye ellen. Mivel úgy vélem, hogy egyik sincsen a nélkül hogy ne hibáznék. A dunamelléki dialectus talán ns Magyarországon legszélesebben kiterjedett és úgy tetszik a tiszt. úrnak anyai nyelve, azért azon bátorodom kérni, hogy méltóztassék arról egy kis conceptust csak igen röviden feltenni a társaság számára. Erre igen nagy szükségünk van nekünk Erdélyben. Mert kivált azok a kik nem utaztak, és világok ninesen, azt gondolják, hogy a dialectus különbsége egy nyelvben hiba. Hogy világosodnának egy keveset benne. Ide teszek egy gondolatocskát, és magamat barátságába ajánlván vagyok a tisztelendő úrnak

alázatos szolgálja

Aranka György.

Ki él?

Boldog az, a ki él ezen a világon:¹⁾ Ama székfű, mely ül a szűz kebelébe,
Mint az érzéketlen kő nem csak hogy S onnan vőlegénynek játszadoz szemébe;
Ez a boldogtalan kőnek az ő sorsa, Az uri⁹⁾ jázminnak, sárga violának,
S a földnek, s mi ebben nékiek sorsosa. És a jó illatú törpe rezedának
A drága gyémánt is, bár játszó tűzében²⁾ Hízlekedő lelke; mely velem itatja
Kevélyen ül ama nagy cárné fülében,⁴⁾ A gyönyörűséget, s ezer ábrázolja
S ott háromszáz különb meghódolt nepeknek Flora háznépének: mind ezek szegények;¹⁰⁾
Iszsza hízlekedő hangját énekeknek, Vannak, szaporítanak, s nőnek; de
S midőn alabastrom nyakán villogtatja nem élnek.
Tűzit, avval együtt magát imádtatja Oh még ama szelíd, pompa nélkül nő
Az a drága gyémánt, az is csak csupa Engem nefelejts is, csak szaporít és nő.
kő;⁵⁾ Mint a te két ékes szemed dicsősége
Nem él, hanem csak van, mint akár- Olyan kellemetes az ő szép kéksége:
mely rossz kő.⁶⁾ De ha leszakasztod, és térszed szívedhez,
A mely olyan tiszta tűzzel ég hívedhez;
A Plánta a kőnél nemesb valamivel, Elhervad, s az a mi lett volna a lelke,
Mert mintegy lehellik az élet lelkivel: Az az elevenség kirepül belőle.
De csak magát tartja s nemét; kiágazik,⁷⁾
Felnő, és szaporít, midőn virágozik.⁸⁾
A tulipán, melyet a szép tavasz ruház; Sokkal nemesb ennél egy állatnak sorja,
És a rózsa, melyet az öröm koronáz; De ezt is más, csak egy Geneva lakosa

Édes Gergely javításai:

¹⁾ Boldog az, a ki él s nem csak az hogy legyen.

²⁾ Mint az érzéketlen kő itt e világon.

³⁾ A drága gyémánt is, bár játszó tűzével.

⁴⁾ Kevélykedik ama nagy cárné fülével.

⁵⁾ Gyémánt! de ez is csupa kő magában.

⁶⁾ Nem él, csak van, mint más rossz kő állatjában.

⁷⁾ De csak magát s nemét tartja ez is, midőn,

⁸⁾ Virágzik s szaporít a tavaszi időn, vagy: Nő, virít, szaporít a zöldellő mezőn.

⁹⁾ pompa v. kevély.

¹⁰⁾ Flora cselédének: ez szegény mind van.

Nem irigyelheti. Azon kívül hogy nő
S párosul: mozog is; nem mint a
plánta s kő. Más felén mint egy rab, éj és nap dolgozik,
S mégis hogy éljen meg azon gon-
dolkozik.
Érzi a szomjúság s éhség szükségét,
Viseli a harag s szerelem tüzeit;
A szelíd szót fogad játszik, hízlekedik;
A vad a szelidre tör, és leselkedik;
De miért van mind ez? egyedül magáért:
Van, él, mozog, de csak a maga
hasáért.
Nem lehet erről is azért más ítélet:
Hanemhogy létele még nem egész élet.
Az ember ezeknél mindnyájan nemesebb,
Mennyivel náloknál szíve értelmesebb.
Ez mikor hajdanán a részt kivette,
Osztó társait jól meghevítette,
Részbe jutván egy tündér boszorkány-ág,
Melylyel mást, és magát csálja: az
okosság.
Ezzel közte s többi között a különbség
Akkora lett, mint a földhez a magas ég.
Csak nem isten, kinek viseli formáját,
A mikor követi okosság fátylóját:
S csak nem ördög mikor törvény ös-
vényére
Nem néz; indulatit éresztvén mentére.
Ura a föld hátán minden állatoknak,
Levegőben, vízben s földben lako-
zóknak,
A kevély Karpathus nemes cedrusáig,
És heves Afrika nagy elefántjáig,
A penészen termő kicsiny füvecskéig,
És a nyálos magban termő nyávecskéig;
Melyet hogy megtudjam minemű mondani,
Milliomokszor kell megnagyobbítani.
Felől egy széllal tölt selyem hajócskába
Felhag a mennykővek, szelek országába
Az ég királyságát köszönti messzéről
S a földet csúfolja tündér székeréről.
Igy terjed hatalma a föld két sarkára,
Sami nagyobb önön tulajdon magára,
De él-e ez? Rítván oh ez is. Csak lehell
Míg gyermek; és ha megaggult csak
pihécsel.
Mikor lankadt testét élesztvén nyugoszik,
Élte nagyobb részén nem él, csak
aluszik.
Más felén mint egy rab, éj és nap dolgozik,
S mégis hogy éljen meg azon gon-
dolkozik.
Vagy mint sokkal nagyobb része cse-
lekeszik,
Nem él semmiért is: hanem csak
hogy eszik.
Mint a vessző hegyén a gyermek sárt
csinál
S cél nélkül imide és amoda hajgál,
Ugy tölti idejét. Célja nincsen sehol
É nem él; hogy élne az: a ki nem
gondol?
Ki él azért? Állj meg egy kissé nyu-
godjunk,
Nehogy az életről szólván csak ál-
modjunk.
Mert ki soká élzs is, nem élzs nagyobbára,
Hanem csak készülgetsz élni valahára.
Míg lábaid alól egyszer a szőnyeget
Kirántják, s elvégzed a képzelte életet,
És előbb elvesztet annak reményességét,
Mintsem megkóstoltad volna édességét.
Az ember elméje egyik mint a másik
A míg él, egy képzelte boldogságra vásik;
Hajtja egymás után a szép árnyékokat,
Épít a térbe szebbnél szebb tornyokat;
Nincs széle se hossza kívánságainak
Ébrenten is rabja álmadozásának;
Jól van állapotja? vágyik annál jobbra.
Szerencséje kicsiny? Emeli nagyobbra;
Sok kívánságának nincs célja, s végezte;
Még nem ért el egyet, ott a más kérdése;
oldogsága csak a boldogság árnyéka
S élete változó szerencse játéka.
Ne hidj egyiknek is. Mert míg társát
szánja
Nékie is vagyon a maga bálványja.
Mikor eljő amaz óra, kap két felé,
S mint a rabot kötve, úgy viszik egyfelé.
Nem él senki más csak, avval a mint s
hogy él,
Ki megéri: s többet sem reményl, se
nem fél.

Az ezt követő második levél kelt M.-Vásárhelyen 1799. jan. 22-én, és így szól:

Tisztelendő úr, kedves hazafi tudós barátom! A múlt hó 24 dikén irt levelét nagy örömmel vettem; és azon kívül hogy a szemei gyengeségét jelenti, helyes megelégedéssel.

Legelsőben nagyon köszönöm, hogy a boldog az a ki élt figyelmetességére méltóztatta. De nem azt, hogy dícsérni

szereti, hanem hogy kritikára vetette. Nagy bizodalommal kérem kedves tiszt. úr, tegyen annyi jót és kritizálja meg nekem azt az egész verset, és méltóztassék beküldeni. Hogy ezen részben a t. úrbau való bizodalमत megmutassam, ide zárom más egy munkáscámat; méltóztassék erre is egy két tudós pillantatot vetni; semmit nem kedvezvén nékie. Régen hogy szándékozom apróság munkáscáimat egybeszedni, megválogatni, vizsgálni és kiadni, de látom, hogy az ember maga mindenkor igen kegyes bírálja magának; kivált én, azonkívül is a kritikához keveset értvén. Azért a t. urat úgy nézem mint a kit a jó szerenese adott nekem segítségemre. Reménlem, hogy a t. úr az én barát-ságos bizodalomból származott kérésémet nem fogja megvetni.

A dialectusok példáját igen szépen köszönöm; már megvalloim igen óhajtom és várom a t. úr munkáját.

Az asztali multság között helybe gondolt apró versek között az első meglehetősen A rongyal sat. A második szép Ki az ember? A Jöszte jöszte igen kedves és kellemetes, és ha az legutolsó vers Majd ha sat. egészen elhagyatik; egészen jó is, és jóízű is lesz. A két utolsó meglehetősek ismét. Ajánlom magamat a t. úrnak és a tisztelendő urat is szép műzsáját ajánlom a beállott új esztendőnek minden gratiába és kegyességbe; adja által a t. urat a következőnek teljes megelégedésekkel! és vagyok alázatos szolgálója Aranka György.

Vége a harmadik levél kelt M.-Vásárhelyen 1799. márc. 17-én, és következőleg hangzik:

Kedves barátom! Valahányszor kedves leveledet olvasom, mert sokszor hozzá készülök, hogy neked írjak, s mindannyiszor elolvasom; mindannyiszor újulok és szép jegyzeteidet haszonra fordítom. „A haj mire kérsz engem“ is tetszik; de ugyan sem a morálra, se a versre nézve nem elégít meg. A mennyiben didacticum carmen, nem vonhatja az ember épen a vas rájáára a poesisra nézve: de ha poesis nincs benne, legalább folyónak, édesnek és mulatságosnak; vagy pedig erősnek kellenék lenni a beszédnek; és egyiket se találom benne. Megbocsáss édes barátom, hogy a barátság nyelvén szólok: én is azt kívánom tőled. Annak bizonyására ide teszem némely gondolatocskáimat; és ítéletedet kérem rólok. Az én céloim pedig az kedves barátom, hogy arról tudósíts engemet, ha az odaki való szájízlés szerint közönségesen szólván, megérdemlik e hogy világot lássanak? vagy okosabb dolog lesz őket feláldozni. Mert csekély munkát világ eleibe ereszteni nem akarok. Azért a szók s versek iránt való apró kritikát igen jó neven veszem, de inkább közönségesen és arról akarok tudósíttatni; hogy ítéleted szerint méltán világot láthatnak-e mindezek, mind az atyjok fia. Én igen különös tisztelettel vagyok kedves barátom alázatos szolgálója Aranka György.

Im itt következnek a versek.

Gr. Teleki Sámuel úr exlja tiszteletére, midőn a váradi kerületben k. biztosnak neveztetett. A Fámához.

Ki barátid nevét, mint polyvát forgószél,
Felvévén letérszed a szomszéd küszöbnél;
Pillangó szárnyakon járó könnyű Fáma!
Végig erőt ha lehet természeteden ma.
Lásd ama keselyűt, mely nap sugáriba,
Repdes tisztább egek csendes habjaiba,
S változó fellegek szélveszein felül
Az élet nektárját iván csendesen ül;
Ennek tollából fűzz magadnak szárnyokat,
Nagy erőst — állandót — és amolyanokat,
Milyeneken hajdan a földről felvetted
A nagy herosokat s az egekbe tetted
Az égen tündöklő lámpások sorába
A hétszer megtisztult érdemek rangjába.
Nehéz egyik fele utadnak még felkélisz
És a föld porain s gőzein felül érsz,
E föld irigy állat; a ki egét iszsza,
Azt száz kötelekkel tartóztatja vissza,
És bajos egészen ötlet levetkezni
S örvényi, köszáli közül kievezni.
Más fele az útnak mennyivel nemesebb,
Ne talán annyival majd veszedelmesebb,
Által-felsőbb egek tüzestartományá,
Dörgések, menykövek száguldó vilámin;
S talán az ég inkább őrizt szent helyeit,
Hogy ne nyomja csak ki méltó küszöbjeit:

Mind föld tartóztatja azok kevélységét
Kik méltatlan unják az ő csekélységét.
Nem juthat senki is egek kebelébe;
Ha nem barátkozott vélek életébe;
Ha virtus ösvényén még itt alatt nem járt,
S nemessé nem tette az alacsony port, sárt;
Hogyha győzedelmet nem vett a restségen,
S nem tud csak nevetni törpe irigységen;
És midőn hazája mellé kell állani,
Megavult tornyait s falát újítani:
Ha a mennykövek közt tisztá, szent hüséggel
Nem tud olykor járni okos merész-séggel.
De elválasztották az egek előre
Kit erre szólítani fognak majd időre;
Mert mint egy épület sok munkába kerül,
Míg egy tökéletes szép érdem elkészül,
Assan azért Fáma! készülj apródonként,
Szedd az érdemeket össze darabonként,
De sokáig; ama nagy érdemek képit
Nézvén, olyakat szedj, a nagyjárt és szépit,
A melyek párosak Phocionokéval
Hunyadi és Géczi s több hérosokéval.
Mit adsz kedves Fámám! ha én rátalálok,
Ott vagnak olyanok, érettek jót állok;
Gazdag s ékes vélek Várad szomszédsága
S ott Teleki törzsök egyik nemes ága.

Moralis vers.

Tudod-e mi a min igen csudálkozom,
S magamban is néha rajta botránko-zom?
Mint a kic siny gyermek megvágja az ujját
S egy fél óra mulva elfelejti bűját;
Úgy nagy embernek is ének a szájába,
Mikor csak nem haja még van a markába,
Most meg'jedsz, azt véled kész magát megölni,
Majd egymásra teszi lábát s kezd fűtyölni.
Ihoh úgy mond, imént bűmba szinte halék:
Ugyan derék, okos, furcsa ember valék!
Néked mondom ezt, ki estél nagy inségbe,
Legalább várakozz, ne essél kétségbe,
Mert míg ember, hogy van? azon gondolkodik,
És egy almát felvetsz, az idő változik.

Minapi egy gyengélkedő nagy érdemű úrnak.

Tiszta érdemmel öszült fők,
Nem kétszín tisztelői
S pornyeléssel tölt esztendő
Jutalom kísértői,
Nyugodalom és békeség,
Egeknek leányai;
Csendes öröm és egészségség
Alélt test barátjai!

Egy barátunk vig napjára
Simeon kapujánál

Szállatok meg virádtára
S maradjatok házánál.

Mínapi egy kis szépségnek.

Szép istenkék szép kezének
Szépben remek munkája,
Azok nyájas seregének
Választott tagocskája.
Éljen kedves jó atyjának
Juliska öröme, és
Nyőjjön virtusban anyának
Tetézett mértékére.

Rózsá keljen nyomocskáján
Hová lépnek lábai,
Ragyogjanak két orcáján
Nap gyulasztó lángjai!
Kedves Julim! majd magadat
Ha adod zálogjába,
Ne vethesse szép nyakadat
Egy vad, durva jármába.

Moralis.

Ha mihez fogsz, ne kezd ott hol vé-
gezni kell;
Boldogság kapui nyílnak csak idővel.
Sarkában okos nyelv igen vigan nem jár
A sik nyelvet azért tartsa minden-
kor zár.
Ha százszor jobbítod, csak száz új for-
mát vesz.

A világ; de soha tökéletes nem lesz.
A profétáihoz kívált háládatlan
Megrug, ha hozzája mersz nyulni
csinatlan.
Jobbitni akarod? Jobbitd meg magadat,
És megjobbítottad magad világotat:
Világon éltében eleget dolgozott
Ki néki egy embert, jót ajándékozott.

Egy nyíló szépségnek.

Mint arany kapuit hajnal mikor nyitja,
Harmatos szárnyait a kegyel mozdítja
Az ég felöltözik ezüstös színébe
S új reményt, örömet gyújt ember
szívébe;
Vagy a szép rózsaszál míg van bimbójába,
És még nem érkezett épen virágjába;
Oly kedves; a messze élesen látó nap
Örvend háláthatja, hasonlót ritkán kap¹⁾
A mester természet a midőn formálta,

Smegnézte, magában maga is csudálta.²⁾
Szelidségnek tette képit homlokára
A szemérem színt gyenge orcájára;
Szemében gerjesztett ártatlan tüzeket,
Nyelvére hintett ízt, és lépes mézeket;
Majd szelid galamb vért bocsátott cserébe
S becsület pecsétjét nyomta a szívébe.
Ilyen az én szépem! ki ilyen szívet nyér
Ót, hat nyár eltelve: az arany időt ér.

Búcsúzás Vásárhelytől.

Vásárhely, én megyek, maradj egészségbe!
Tartsd meg, s add meg kiket elhi-
gyok épségbe.
Utcadon nevetve a jó kedv sétáljon,
Kapuidon strázsát a békesség álljon;
Az éj mikor eljő bekötött szemével
Rád az álm magvát hintse bő ke-
zével;
A nap mikor reggel felszerken álmából

Az első postáit küldi sugarából,
Rajtad mint mély kódot feküdni láthassa
Az örömet; ezt dél örömmel válthassa;
S ennek sebes szárnyon járó óracskái
Mint a nagy hajónak kis vitorlácskái
Teljenek, folyjanak szerencsés szelekkel;
Multak változzanak szerencsésebbekkel,
S mikor a kék Maros a halas Tiszához,
S annak szekerében a kevély Dunához,

Édes Gergely megjegyzései:

- 1) Örülve nézi, mert hasonlót ritkán kap.
- 2) Tégy fel most egy szépet, de csak gondolatban,
A kit a természet formált s rajzolatban;
A szelidség képit nyomta homlokára
S a szemérem színt stb.

Fáradt lovaival későn megérkezik
S ezek kis hugokat Erdélyről kérdezik,
Ha akar mondani tiszta igazságot:

Rólad ne mondhasson semmi rossz
újságot.

Az amazon köntös.

Ahol papucs szoknya; felül kalap dolmány;
Azt gondoldod fiu: nézed, egy szép leány.

Kitűnik e levelekből, mint válik a két férfi viszonya szorosabbá: mindinkább tisztelték, becsülték és szerették egymást. Nevezetes mozzanat, hogy Aranka már a múlt század végén látta át és sürgette a magyar tájszólások gyűjtését és tudományos feldolgozását. A nyelv művelő társaság „gyűjteményéről” tételen említés Aranka egyik levelében, igen háladatos munka lenne, a társaságnak fenmaradt (és Marosvásárhelyen meglevő) kéziratait átvizsgálni, mert egyáltalában nem lehetetlen, hogy azok közt (sok egyéb érdekes dologon kívül) akadhatnánk oly népdalokra, melyek egy félszázaddal később, midőn Erdélyi János gyűjtött, már feledésbe merültek volt.

Érdekes e levelekből megtudnunk, hogy Aranka régen szándékozott költeményeinek újabb kötetét (az első 1792-ben jelent meg) kibocsátani, s hogy azok megrostalására Édes Gergelyt kérte fel. Megfelelt-e ez a baráti bizalommal, és bírálata talán kissé keményen ütött ki, úgy hogy Aranka elállt szándékától? Erre nem felelhetünk, mert a további levelezésnek semmi nyoma. Csak azt tudjuk, hogy Aranka újabb versei nem jelentek meg soha.

ABAFI LAJOS.

Kisebb közlemények.

A börtöndalokról.

A börtöndalok irodalmunk már eléggé virányos mezőjén még ez időig figyelmes gondozás, és ápolásban nem részesültek, hiányoztak a költői dajkálok kezek; az anyagok a kútforrások pedig meg voltak; századokon át keservesen buzogtak, mint a hajdani mesés Cócitus.

A börtön sok századok óta gyászos szerepet játszott nemzetünk nagy fontosságú eseményeiben. Költői irodalmunknak keretébe kell felvenni, ápolni parlagon hagyott börtön költészetünket; hiszen a börtöndalok nemzetünk szívveréséből folynak, azok nemzeti életünk bús lüktetései... a nemzeti érzelmek kesergő tolmácsai.

De van-e hát, kérdésbe tehető, börtön költészet? mi az, van-e annak alakja, tárgya, létalapja, nyoma, története költészeti irodalmunkban?

Ha a költészet a természet tárgyainak élénkítőbb, meglepőbb festése, az élet eseményeinek érzékítőbb rajzolása, az érzelmeinek hevesebb laugolása, a kedély az indulatok felszökő kiáradása; hol s mikor lehet az érzelmek, s kedély hangulata fokozottabb, rajongóbb vagy borultabb, mint a börtöni állapotban? mely